

‘Ο Harry Frankfurt και ἡ ἰσότητα

“Όσο περισσότερο διστάζει κάποιος μπροστά στην πόρτα,
τόσο πιό ξένος γίνεται.

Franz Kafka, *Heimkehr*

1. Εἰσαγωγή

Τό ἄρθρο τοῦ Harry Frankfurt, ὅπου ἀναλύεται ἡ ἀντίθεση μεταξύ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐξισωτισμοῦ καί τοῦ δόγματος τῆς ἐπάρκειας, δημοσιεύθηκε γιά πρώτη φορά τό 1987.¹ Γνώρισε τρεῖς ἀναδημοσιεύσεις² καί μία σημαντική –ἄν καί ὄχι ἐκτεταμένη– ἀναδιατύπωση τό 2015.³

Παρακάτω θά ἐπιχειρηθεῖ ἡ συνόψιση τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ Frankfurt σέ δύο μέρη, τήν κριτική τοῦ ἐξισωτισμοῦ καί τόν προσδιορισμό τῆς ἔννοιας τῆς ἐπάρκειας.⁴ Ἀκολουθεῖ μία σύντομη κριτική τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ φιλοσόφου καί ὀρισμένα συμπεράσματα.⁵

1 *Equality as a Moral Ideal*, *Ethics*, 98, no. 1 (Ὀκτώβριος 1987), σελ. 21-43.

2 *Equality as a Moral Ideal*, σέ Louis P. Pojman καί Robert Westmoreland (ἐπιμ.), *Equality: Selected Readings*, Oxford University Press, New York, 1997, σελ. 261-273· *Equality as a Moral Ideal*, σέ Harry G. Frankfurt, *The Importance of what we care about: Philosophical essays*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, σελ. 134-158· *Equality as a Moral Ideal*, σέ Derek Matravers καί Jon Pike (ἐπιμ.), *Debates in Contemporary Political Philosophy: An Anthology*, Routledge, New York, 2003, σελ. 82-99.

3 *Economic Equality as a Moral Ideal*, σέ Harry G. Frankfurt, *On inequality*, Princeton University Press, Princeton, 2015, σελ. 3-62.

4 Δέν θά μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ μία σύντομη κριτική στόν Rawls πού ὑπῆρχε ὡς παράρτημα στό ἀρχικό ἄρθρο, ἀλλά ἀπαλείφθηκε στίς μετέπειτα ἀναδημοσιεύσεις (ὑπάρχει μόνο σέ ἐκείνη τοῦ 1998) καί στήν ἀναδιατύπωση τοῦ 2015.

5 Γιά τίς ἀνάγκες τοῦ παρόντος ἄρθρου, μέ τόν ὄρο «ἀνεπάρκεια» ἐννοεῖται ἀποκλειστικά ἡ ἀνέχεια, ἡ ἔλλειψη πόρων ἰκανῶν γιά τήν καλή διαβίωση.

2. Κριτική του έξισωτισμοῦ

Αντιπαρερχόμενος τό κλασσικό έπιχείρημα περί έντασης ισότητας και έλευθερίας, ό Frankfurt διαγιγνώσκει δύο άρνητικές συνέπειες τής έξισωτικῆς νοοτροπίας. Άφ' ενός, ό έξισωτισμός είναι άποξενωτικός, διότι έξαρτᾶ τίς έπιδιώξεις μας από τήν οικονομική κατάσταση τών άλλων και όχι από τήν κατάσταση πού θά ἦταν «πραγματικά», «θεμελιωδῶς» ικανοποιητική για έμας. Αυτό, άλλωστε, συμβάλλει στόν «ἠθικό άποπροσανατολισμό και τήν ρηχότητα τών καιρῶν μας». Άφ' έτέρου, τό έξισωτικό ιδεῶδες –καίτοι θεωρητικά και πρακτικά εύκολότερο– άποσπᾶ τήν προσοχή μας από σημαντικότερα ἠθικά ζητήματα (όπως π.χ. ό προσδιορισμός του «άρκετά»).

Συνεπειοκρατικά έπιχειρήματα ύπέρ του έξισωτισμοῦ, όπως ότι προωθεί τήν άδελφοσύνη ή ότι δι' αὐτοῦ άποτρέπονται μή οικονομικά δεινά (για παράδειγμα, ή άνισοκατανομή του κύρους ή τής πολιτικῆς έξουσίας), άντικρούονται άκριβῶς ως συνεπειοκρατικά. Ό Frankfurt άναζητᾶ τήν θεμελίωση τής έγγενοῦς αξίας τής οικονομικῆς ισότητας και έντοπίζει ένα έπιχείρημα και μία διαίσθηση.

Ή διαίσθηση έγκειται στην πρόσληψη τής οικονομικῆς άνισότητας ως κακοῦ. Σύμφωνα με τόν Frankfurt, πηγή τής έν λόγω διαίσθησης είναι ή λανθασμένη παραδοχή ότι είναι ἠθικά σημαντικό εάν ένα πρόσωπο έχει λιγότερα από κάποιο άλλο χωρίς νά συνυπολογίζεται πόσο έχει τελικά τό καθένα. Έφ' όσον καταστεί σαφής ή διάκριση μεταξύ ισότητας και έπάρκειας, θά φανεί ότι ή καταδίκη τής άνισότητας άποτελεῖ στην πραγματικότητα καταδίκη τής άνεπάρκειας. Ό συγγραφέας τεκμηριώνει τήν θέση του ασκώντας κριτική σε χαρακτηριστικά παραδείγματα τών Nagel και Dworkin.

Τό έπιχείρημα ύπέρ τής έγγενοῦς αξίας τής οικονομικῆς ισότητας άνασκευάζεται στην μορφή πού του έδωσε ό οικονομολόγος Abba Lerner. Σύμφωνα με τόν τελευταίο, λόγω τής ισχύος τής αρχῆς τής φθίνουσας όριακῆς χρησιμότητας (*principle of diminishing marginal utility*: έφ' έξῆς: ΑΦΟΧ), ή ισότητα αύξάνει τήν άθροιστική χρησιμότητα (*aggregate utility*) τής κοινωνίας.⁶

Μέ στόχο νά καταδείξει τό λάθος τής παραπάνω συνεπαγωγῆς, ό Frankfurt προχωρᾶ σε μία κριτική τής ΑΦΟΧ.⁷ Ή ΑΦΟΧ προϋποθέτει δύο παραδοχές:

6 Άκολουθῶ τήν κρατοῦσα άπόδοση του *utility* ως *χρησιμότητας*, άν και θεωρῶ πιά δόκιμο τόν όρο *ώφελιμότητα*.

7 Στην πρόσφατη άναδιατύπωση του άρθρου του, ό Frankfurt παρεμβάλλει έδῶ ένα πρόσθετο οικονομικό έπιχείρημα: με τήν ποσότητα τών αγαθῶν νά μένει σταθερή, ή αύξηση τής κατανάλωσης τών προηγούμενων φτωχῶν θά αύξήσει τίς τιμές τών προϊόντων. Ό πληθωρισμός όμως θά μειώσει τήν άγοραστική δύναμη τών μεσαίων στρωμάτων. Συνεπῶς, ή άθροιστική χρησιμότητα τής κοινωνίας τελικῶς δέν θά μεγιστοποιηθεῖ με τήν μεταβίβαση πλούτου από τούς πλούσιους στους φτωχούς (βλ. Frankfurt, 2015, σελ. 19-20).

α) η όριακή χρησιμότητα του χρήματος φθίνει τό ίδιο για κάθε άτομο, και

β) όσον αφορά τό χρήμα ή τά πράγματα πού μπορεί νά αγοράσει, οί συναρτήσεις χρησιμότητας (*utility functions*) όλων τών ατόμων είναι ίδιες.

Ό Frankfurt αρνείται τήν δεύτερη παραδοχή, επικαλούμενος τίς αδυναμίες ή τίς ιδιαιτερότητες του κάθε ατόμου, επιμένει όμως περισσότερο στην κριτική της πρώτης παραδοχής, ή οποία είναι και τό βαρύ πυροβολικό της όλης επιχειρηματολογίας του.

Πρώτον, ή παραδοχή αποτελεί «ψυχολογική γενίκευση» και όχι «λογική αρχή».

Δεύτερον, υπάρχουν αγαθά πού δέν υπόκεινται στην ΑΦΟΧ. Τέτοια είναι:

α) τό χρήμα, λόγω της «άπεριόριστης πρωτεϊκής του ευελιξίας»,⁸

β) τά αγαθά πού απαιτούν μία περίοδο «προθέρμανσης», ώστε ή όριακή τους χρησιμότητα νά αυξάνεται μόνο έφ' όσον έχει ήδη αποκτηθεί τό γούστο ή ό έθισμός πρós αυτά, και

γ) τά αγαθά πού χρησιμοποιούνται στά πλαίσια φαινομένων κατωφλίου (*threshold effects*), όπως τό τελευταίο κομμάτι για νά ολοκληρωθεί μία συλλογή, ή τελευταία χρηματική μονάδα πού θά προστεθεί στις ήδη αποταμιευμένες, επιτρέποντας τήν αγορά ενός αγαθοῦ, ή τό αγαθό πού προσφέρει ικανοποίηση συμπληρώνοντας ένα άλλο, ήδη αποκτηθέν, αγαθό. Μέ άλλα λόγια, «*άκόμη κι αν σε κάθε καμπύλη χρησιμότητας υπάρχει ένα σημείο πέραν του οποίου ή καμπύλη αρχίζει μία σταθερή και αναντίστρεπτη πτώση, δέν μπορεί νά υποτεθεί ότι κάθε τμήμα της καμπύλης είναι καθοδικό*».⁹

Ό Frankfurt ισχυρίζεται περαιτέρω ότι ή ισότητα, όχι μόνο δέν αυξάνει τήν άθροιστική χρησιμότητα, αλλά ενίοτε τήν μειώνει κιόλας. Υποστηρίζει ότι, σε περίπτωση ανεπάρκειας κάποιων προσώπων, είναι παράλογη ή απαίτηση νά μήν έχει κανείς περισσότερα από όποιοδήποτε άλλο ή από τά έπαρκή. Πρós επίρρωσιν εισάγονται δύο ακόμη παραδείγματα φαινομένων κατωφλίου: σε συνθήκες ύλικής σπάνης, όταν ή κατανομή τών λιγοστών

8 Frankfurt, 1987, σελ. 26.

9 Frankfurt, 1987, σελ. 27.

πόρων επιτρέπει τήν επιβίωση μέρους μόνο ενός πληθυσμοῦ, ἢ ἀπαίτηση γιὰ ἴση κατανομή θά ὀδηγοῦσε στὸν θάνατο ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ. Στὴν ἴδια περίπτωσι, ὅταν μία ποσότητα δέν διευκολύνει τήν ὑπέρβαση τοῦ ὀρίου ἐπάρκειας τοῦ ὁποιοῦδήποτε, ἢ ἴση κατανομή της μοιάζει περιττή.

3. Ἡ ἔννοια τῆς ἐπάρκειας

Σύμφωνα μέ τόν Frankfurt, ἓνα πρόσωπο ἔχει ἀρκετά χρήματα ὅταν εἶναι ἱκανοποιημένο μέ ὅσα ἤδη διαθέτει. Τονίζεται εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἐπάρκειας ἀναφέρεται στήν ἐπιβολή ἑνός κατώτατου καί ὄχι ἑνός ἀνώτατου ὀρίου. Τά συμπεράσματα τούτης τῆς θέσης εἶναι δύο. Πρῶτον, ἡ ἐπάρκεια δέν ταυτίζεται μέ τήν ἐπιβίωση, ἀλλά μέ τήν «καλή ζωή».¹⁰ Δεύτερον, ἡ ἐπάρκεια δέν ἀποκλείει τήν ἀπόκτηση ἢ τήν περιορισμένη ἐπιδίωξη περισσοτέρων πόρων, δηλαδή ἡ ὀριακή χρησιμότητα τοῦ χρήματος παραμένει γι' αὐτόν θετική.

Τό κριτήριο γιὰ νά διακριθεῖ ἡ ἐπάρκεια ἀπό τήν ἀνεπάρκεια δέν εἶναι ἡ γενική ἀπουσία ἐνδιαφέροντος γιὰ τό περισσότερο, ἀλλά μόνον ἡ ἀπουσία ἐνεργοῦ ἐνδιαφέροντος (: ἡ ἀδιαφορία, ἡ ἀφιλοδοξία) γι' αὐτό. Προϋπόθεση εἶναι, βέβαια, νά μὴν ὀφείλεται αὐτή ἡ ἀπουσία στήν ὀκνηρία, τήν ἀτολμία ἢ τήν δουλοπρέπεια τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλά στήν συνειδητή του πεποίθησι ὅτι ἡ ζωή του εἶναι σέ γενικές γραμμές ἱκανοποιητική καί ὅτι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, οἱ ὅποιες ἐλλείψεις της δέν εἶναι οἰκονομικῆς φύσης (π.χ. ἀγάπη, αἴσθησι νοήματος τῆς ζωῆς, κτλ.), δηλαδή δέν θά μπορούσαν οὔτε νά καλυφθοῦν οὔτε νά ὑποκατασταθοῦν μέ χρηματικά μέσα.

Διαφαίνεται ἐδῶ ὡς μία βασική ἔνστασι ὅτι εἶναι παράλογο νά ἀρνηθεῖ κάποιος τήν μεγιστοποίηση τῆς ἀπόλαυσῆς του ἂν αὐτή εἶναι ἀπολύτως ἐφικτή. Μία πρώτη ἀπάντησι θά μπορούσε νά εἶναι ὅτι τό κόστος τῆς ἐπιδίωξης εἶναι ὑπερβολικά ὑψηλό. Ὁ Frankfurt ἀντιπαρέρχεται αὐτήν τήν ἀνασκευή: τό κόστος ἐξηγεῖ γιατί ἡ μεγιστοποίηση δέν ἐπιχειρεῖται, ὄχι γιατί θεωρεῖται ἀδιάφορη. Τό δικό του ἀντεπιχείρημα εἶναι πιό ριζικό. Ἡ μεγιστοποίηση τῆς ἀπόλαυσις προϋποθέτει τήν διερεύνησι τῶν πιθανῶν δυνατοτήτων· ἂν ὅμως κάποιος εἶναι ἱκανοποιημένος μέ τήν κατάστασή του, δέν ἔχει κανένα κίνητρο νά ἐξετάσει καί νά συγκρίνει ἄλλες δυνατότητες. Ὁ λόγος γιὰ νά ἀρνηθοῦμε τήν αὐξηση τῆς

10 Frankfurt, 2015, σελ. 100, σημ. 1. Στό ἴδιο σημείο, ὁ Frankfurt ἐξάνισταται ὅταν οἱ Louis P. Pojman and Robert Westmoreland συνοψίζουν τό δόγμα τῆς ἐπάρκειας ὡς «τό καθῆκον νά ἐξασφαλίζουμε τίς ἐλάχιστες ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά τίποτε πέραν αὐτοῦ» (*Equality: Selected Readings*, Oxford University Press, New York, 1997, σελ. 11). Ἐν τούτοις, ὁ ἴδιος φαίνεται νά συγχέει τήν διευκρίνισι μέ τήν ἀναδιατύπωσι: προσφέρει ἀρκετά συνώνυμα τῆς ἐπιβίωσις (*get along, make life marginally tolerable, live on the brink, avoid economic misery, have just barely enough*), ἀλλά κανέναν ὄρισμό τῆς «καλῆς ζωῆς».

ἀπόλαυσης εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐπίτευξή της.¹¹

4. Κριτική τοῦ δόγματος τῆς ἐπάρκειας

4.1. Κριτική τῆς κριτικῆς τοῦ ἐξισωτισμοῦ

Κατ' ἀρχάς, τό ἐπιχείρημα περί τῶν ἀποξενωτικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἐξισωτισμοῦ συγχέει ἕνα ἠθικό ἰδεῶδες μέ τόν ἀτομικό φθόνο. Ἦδη κάποιοι ἐκ τῶν συντακτῶν τοῦ περιοδικοῦ ὅπου δημοσιεύθηκε τό ἄρθρο τοῦ Frankfurt τοῦ εἶχαν ἐπισημάνει ὅτι ἡ ἐπιδίωξη τῆς ἰσότητος ὡς κοινωνικοῦ ἰδανικοῦ δέν εἶναι τό ἴδιο ἀποξενωτική μέ τήν ἐπιδίωξή της ὡς προσωπικοῦ στόχου. Τό ἀντεπιχείρημα τοῦ Frankfurt εἶναι μία ἐλάχιστα πειστική ἀναγωγή: οἱ ἐξισωτιστές θεωροῦν τήν ἰσότητα σημαντική γιά τήν κοινωνία ἐπειδή ἔχουν ἐνστερνιστεῖ τίς ἀπόψεις τῶν φθονερῶν ὅτι ἡ ἰσότητα εἶναι σημαντική γιά τά ἄτομα.¹²

Ἐπί πλέον, ὁ Frankfurt προσπαθεῖ νά ἀποδείξει ὅτι ἡ οἰκονομική ἰσότητα δέν ἔχει ἐγγενῆ ἀξία καί τήν ἴδια στιγμή ἐγκαλεῖ τοὺς ἐξισωτιστές διότι προσφέρουν ἐπιχειρήματα μόνο γιά τήν παράγωγη ἀξίας της. Τότε, ὅμως, σέ ποιόν ἐξισωτισμό ἀσκεῖται ἡ κριτική του; Ἐπειτα, τά ἀντιπαραδείγματα πού ἐπικαλεῖται ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις χωρίς ἰδιαίτερη ἀξία, οἱ ὁποῖες ἔχουν μάλιστα ἀναγνωριστεῖ ὡς τέτοιες στήν οἰκονομική ἐπιστήμη, κάτι πού ὁ Frankfurt ξεχνᾷ νά ἀναφέρει. Εἰδικότερα:

α) Κανείς οἰκονομολόγος δέν ἀρνεῖται ὅτι ἡ ΑΦΟΧ εἶναι «*ψυχολογική γενίκευση*» καί «*κανείς δέν τήν θεωρεῖ “λογική ἀρχή”, ἄν μέ αὐτό ἐννοεῖται μία ἀρχή μή ἐμπειρική*».¹³

β) Τό ἐπιχείρημα περί συμπληρωματικῶν ἀγαθῶν ἀναλύεται ἀπό τόν Lerner λίγες σελίδες μετὰ ἀπό ἐκεῖνες στίς ὁποῖες παραπέμπει ὁ Frankfurt.¹⁴

11 Πρβλ. τήν δόξαν τοῦ Ἐπίκουρου: «*Οὐκ ἐπαύξεται ἐν τῇ σαρκὶ ἡ ἡδονὴ ἐπειδὴν ἅπαξ τὸ κατ' ἐνδειαν ἀλγοῦν ἐξαιρεθῆ, ἀλλὰ μόνον ποικίλλεται*» (Διογ. Λαέρτ. 10, 144, xviii).

12 Frankfurt, 1985, σελ. 23, ὑπόσημ. 4.

13 William H. Shaw, *Welfare, Equality, and Distribution: Brandt from the Left*, σέ Brad Hooker (ἐπιμ.), *Rationality, Rules and Utility: New Essays on the Moral Philosophy of Richard B. Brandt*, Westview Press, Boulder, 1993, σελ. 172.

14 Abba P. Lerner, *The Economics of Control: Principles of Welfare Economics*, Macmillan, New York, 1944, σελ. 32 ἐπ. Ἡ ἐνότητα φέρει μάλιστα τόν χαρακτηριστικό τίτλο «*Περιπλοκές πού προκύπτουν ἀπό τήν συμπληρωματικότητα καί τήν ἀνορθολογικότητα δέν ἐπηρεάζουν τό γενικό συμπέρασμα*».

γ) Όλοι οι περιορισμοί της ΑΦΟΧ που ανακαλύπτει ο Frankfurt¹⁵ έχουν ήδη εντοπιστεί σε κλασσικά έργα όπως του Marshall,¹⁶ του Flux¹⁷ και του Böhm-Bawerk.¹⁸

δ) Κανείς δεν υποστηρίζει την καθοδικότητα κάθε τμήματος της καμπύλης της όριακής χρησιμότητας. Ο ίδιος ο Lerner παρατηρεί ότι, παρά τις όποιες «άνωμαλίες» οι οποίες «μπορούν ενίοτε να είναι αρκετά έντονες ώστε να κάνουν την όριακή χρησιμότητα του εισοδήματος να αυξάνεται», δεν επηρεάζεται «η πιθανότητα μίας γενικά πτωτικής όριακής χρησιμότητας του εισοδήματος, ή οποία είναι ό,τι χρειαζόμαστε για τό επιχείρημά μας».¹⁹

Ένα ισχυρό επιχείρημα θα ήταν να αποδειχθεί γιατί οι εξαιρέσεις είναι τόσο σημαντικές για την ισχύ της ΑΦΟΧ, αλλά ένα τέτοιο επιχείρημα δεν υπάρχει στο κείμενο του Frankfurt. Άλλωστε, η αποκάλυψη ότι η καταδίκη της ανισότητας από τους εξισωτιστές συνιστά στην πραγματικότητα καταδίκη της ανεπάρκειας φανερώνει πώς αυτό που ενοχλεί τον Frankfurt δεν είναι τόσο ο ίδιος ο εξισωτισμός όσο η ρητορική του εξισωτισμού. Έν τούτοις, δεν προσφέρει κανέναν λόγο ως προς τό γιατί αυτή η μεταμφιεσμένη μέ εξισωτικούς όρους υπεράσπιση της επάρκειας ενέχει τόσο σημαντικούς πρακτικούς κινδύνους.²⁰

15 Όμολογεί, πάντως, την όφειλή του στους Blum και Kalven σχετικά με την λειτουργία της ΑΦΟΧ στην περίπτωση του χρήματος (Frankfurt, 1987, σελ. 26).

16 «Η όριακή χρησιμότητα ενός πράγματος για τον καθένα φθίνει με κάθε αύξηση στην ποσότητά του πού ήδη αυτός έχει. Υπάρχει ωστόσο μία υπόρρητη προϋπόθεση σε αυτόν τον νόμο πού πρέπει να αποσαφηνιστεί. Είναι τό ότι υποθέτουμε ότι ο χρόνος δεν θα επιφέρει καμμία αλλαγή στον χαρακτήρα ή τις προτιμήσεις του ίδιου του ανθρώπου. Κατά συνέπεια, δεν αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα ότι όσο πιο περισσότερη καλή μουσική ακούει κάποιος, τόσο περισσότερο είναι πιθανό να ένταθει ή προτίμησή του γι' αυτήν· ότι ή άπληστία και ή φιλοδοξία είναι συχνά άκόρεστες· ή ότι ή άρετή της καθαριότητας και ή κακία του άλκοολισμού (drunkenness) άναπτύσσονται πάνω σ' αυτό άπ' τό όποιο τρέφονται. Γιατί σε τέτοιες περιπτώσεις οι παρατηρήσεις μας κυμαίνονται ανά χρονικά διαστήματα· και ο άνθρωπος δεν είναι ο ίδιος στην άρχή και στο τέλος κάθε διαστήματος. Εάν πάρουμε έναν άνθρωπο όπως είναι, χωρίς να επιτρέψουμε στον χρόνο να επιφέρει όποιαδήποτε αλλαγή στον χαρακτήρα του, ή όριακή χρησιμότητα ενός πράγματος γι' αυτόν θα φθίνει σταθερά με κάθε αύξηση της ποσότητάς του» (Alfred Marshall, *Principles of Economics*, η' έκδ., 1920, σελ. 94).

17 Ο Flux κάνει ρητή άναφορά στις περιπτώσεις του άλκοολικού και του συλλέκτη (Alfred William Flux, *Economic Principles: An Introductory Study*, Methuen & Co., London, 1904, σελ. 23).

18 Ο Böhm-Bawerk σημείωνε ότι ή άρχή της φθίνουσας όριακής χρησιμότητας δεν θα ίσχυε άν εξαιρέσεις, όπως τό «πάθος του συλλέγειν» (*Leidenschaft des Sammeln*), «έπικρατούσαν σε γενικές γραμμές» (Eugen von Böhm-Bawerk, *Positive Theorie des Kapitals, Zweiter Band: Exkurse zur "Positiven Theorie des Kapitals"*, Gustav Fischer, Jena, 1921, σελ. 87).

19 Lerner, 1944, σελ. 33-34.

20 Στο κάτω-κάτω, ο Hobbes ήταν επίσης θύμα αυτής της σύγχυσης επάρκειας και ισότητας (έστω και σε άλλο συγκεκριμένο) χωρίς σοβαρές θεωρητικές ή πρακτικές συνέπειες: «Διότι κατά κανόνα ή ασφαλέστερη

4.2. Κριτική τῆς ἔννοιας τῆς ἐπάρκειας

Ἀρχικά, τό δόγμα τῆς ἐπάρκειας μπορεῖ νά κατηγορηθεῖ ὡς σχετικιστικό καί συνεπῶς ὡς μὴ πρακτικό. Τό ζήτημα τοῦ τί πράγματι θεωρεῖ ἐπαρκές ἓνα ἄτομο καί τοῦ τί εἶναι εὐλόγο νά θεωρεῖ ἐπαρκές, παρ' ὅτι τίθεται, παραμένει ἄλυτο.²¹ Ἄλλωστε, ἡ προσπάθεια νά ἀπαντηθεῖ αὐτό τό ἐρώτημα ἀναγκάζει τόν ἴδιο τόν Frankfurt νά καταφύγει σέ ἐξισωτικές λύσεις, τουλάχιστον δύο φορές σέ ἄλλα σημεία τοῦ ἔργου του, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἀφ' ἑνός ἡ ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὰ χαρακτηριστικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπορρέουν ὀρισμένες ἀπαιτήσεις²² καί ἀφ' ἑτέρου ἡ ἰσόβαθμη ἄγνοια ὡς πρὸς ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ κάθε προσώπου, ὀδηγοῦν στήν κατ' ἀρχὴν ἀντιμετώπισή τους ὡς ἴσων.²³

Ἐπίσης, ὁ Frankfurt δέν συζητᾷ καθόλου τὰ οἰκονομικά προαπαιτούμενα τῆς θεωρίας του. Ἀκόμη κι ἂν προϋποθέσουμε ἓναν σταθερό πληθυσμό, οἱ ἐπιθυμίες τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐξαιρετικά πιθανόν νά συγκρουστοῦν μέ τό πεπερασμένο τῶν πόρων. Ἔτσι, τό δόγμα τῆς ἐπάρκειας βρίσκεται μπροστά σέ ἓνα δίλημμα: ἢ πρέπει νά ἀποδεχθεῖ ὅτι ὁ πλοῦτος εἶναι καί θά παραμείνει ἀπεριόριστος ἢ πρέπει νά εἰσαγάγει ὡς ἀπαραίτητο κανόνα τόν μετριασμό τῶν ἐπιθυμιῶν. Δεδομένου ὅτι ὁ Frankfurt δέν προθυμοποιεῖται νά ἀκολουθήσει τόν Ἀριστοτέλη,²⁴ θά ὀφείλε νά ἀποδείξει τόν Friedman.²⁵ Δυστυχῶς, ὄχι μόνο δέν τό πράττει, ἀλλά, ἀντιθέτως, στήν νέα ἔκδοση τοῦ ἄρθρου του, συσκοτίζει περισσότερο τὰ πράγματα, ἀναφέροντας ὡς στοιχεῖο τῆς σημερινῆς οἰκονομικῆς δυσπραγίας τό γεγονός ὅτι «ἐνῶ κάποιιοι συνάνθρωποί μας ἔχουν πολύ λίγα, κάποιιοι ἄλλοι ἔχουν πάρα πολλά».²⁶ Ἄν αὐτό εἶναι προβληματικό, συνάγεται ὅτι ἡ ἀπόκτηση πλούτου εἶναι σέ τελικὴ ἀνάλυση παίγνιο μηδενικοῦ ἀθροίσματος: ὁ φτωχός χάνει ἐπειδὴ ὁ πλούσιος κερδίζει.²⁷ Πῶς ὅμως ἑναρμονί-

ἔνδειξη γιὰ τὴν ἴση διανομὴ ὁποιοῦδήποτε πράγματος εἶναι τό ὅτι ὁ καθένας εἶναι ἱκανοποιημένος μέ τό μερίδιό του» (Thomas Hobbes, *Λεβιάθαν*, Γνώση, Ἀθήνα, 2006, κεφ. XIII, σελ. 194).

21 Frankfurt, 1987, σελ. 38, ὑποσημ. 24.

22 Frankfurt, 2015, σελ. 76.

23 Frankfurt, 2015, σελ. 82.

24 «μᾶλλον γὰρ δεῖ τὰς ἐπιθυμίας ὁμαλίζειν ἢ τὰς οὐσίας» (Ἀριστ. *Πολιτ.* 1266b 29-30).

25 «Οἱ περισσότερες οἰκονομικὲς πλάνες προέρχονται [...] ἀπὸ τὴν τάση νά ὑποθέτουμε ὅτι ὑπάρχει μια σταθερὴ πίτα, ὥστε ὁ ἓνας συμβαλλόμενος νά μπορεῖ νά κερδίσει μόνο σέ βάρος τοῦ ἄλλου» (Milton Friedman καί Rose Friedman, *Free to Choose: A Personal Statement*, Harvest, Orlando, 1990, σελ. 13).

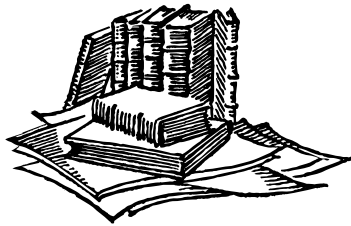
26 Frankfurt, 2015, σελ. 4.

27 Ἔτσι ἐξηγεῖται ὅτι συνήθως ἡ ἀνεπάρκεια συνδέεται χωρὶς δισταγμό μέ τὴν ἀνισότητα, βλ. γιὰ παράδειγμα τόν Hegel: «Ἡ καταβύθιση μιᾶς μεγάλης μάζας κάτω ἀπὸ τό μέτρο ἑνός ὀρισμένου ὀρίου συνάρτησης [...] ἐπιφέρει τὴν δημιουργία ὄχλου, πού συνεπάγεται μεγαλύτερη εὐκολία νά συγκεντρωθοῦν δυσανάλογα πλοῦτη σέ λίγα χέρια {...} παρά τὴν δαψίλεια τοῦ πλοῦτου τῆς, ἡ ἀστική κοινωνία δέν εἶναι ἀρκετά πλούσια, ὥστε νά ἀποσοβῆσει τὴν φτώχεια καί τὴν δημιουργία τοῦ ὄχλου» (Γκέοργκ Χέγκελ, *Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου*, Νομικὴ Βιβλιοθήκη, Ἀθήνα, 2012, σελ. 283, § 244· σελ. 284, § 245).

ζεται μία τέτοια παραδοχή με τήν απόρριψη τῆς ἐγγενοῦς ἀξίας τῆς ἰσότητος καί τήν θέση ὅτι ἡ ἐπάρκεια ἀφορᾷ περισσότερο «τὴν ἐπίτευξη ἑνὸς στάνταρ παρά τὴν προσέγγιση ἑνὸς ὀρίου»;²⁸

5. Συμπερασματικά

Οἱ προθέσεις τοῦ Frankfurt μετροῦν περισσότερο ἀπὸ τίς ἀτέλειες τῆς ἐπιχειρηματολογίας του. Νομίζω δέ ὅτι ἡ ἀνωτέρου βαθμοῦ βούληση τοῦ Frankfurt εἶναι ἐν τέλει νὰ ὑπερασπιστεῖ ἕναν ἐξισωτισμὸ πού ἐπιτρέπει τὴν οἰκονομικὴ διαστρωμάτωση ἐντὸς κάποιων ἀνωτάτων καί κατωτάτων ὀρίων (ἕναν ἐξισωτισμὸ θετικοῦ εὗρους, ἂν μπορεῖ νὰ ἐπιτραπεῖ ἡ στατιστικὴ ὀρολογία) ἔναντι ἑνὸς ἀπόλυτου καί ἀπλοῖκοῦ ἐξισωτισμοῦ (ἑνὸς ἐξισωτισμοῦ μηδενικοῦ εὗρους).²⁹ Γι' αὐτό, ὁ ἐξισωτισμὸς ἴσως τοῦ ταιριάζει περισσότερο σέ σχέση μετὰ τὴν ἐπαρκειοκρατία (sufficientarianism) πού πῆγασε ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ του ἀρθρο.³⁰



²⁸ Frankfurt, 1987, σελ. 37.

²⁹ Ἡδη βέβαια ὁ Rousseau ἔγραφε: «Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἰσότητα, μετὰ τὴν λέξη αὐτὴ δὲν ἐννοοῦμε ὅτι οἱ βαθμοὶ δυνάμει καί πλοῦτος πρέπει νὰ ταυτίζονται ἀπολύτως, ἀλλὰ ὅτι ἡ δύναμις πρέπει νὰ ἀπέχει τῆς βίας καί νὰ ἀσκεῖται μόνο βάσει τῆς τάξεως καί τῶν νόμων, καί ὅτι, ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον, κανένας πολίτης δὲν πρέπει νὰ εἶναι τόσο πλούσιος ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἐξαγοράζει κάποιον ἄλλο, καί κανένας τόσο φτωχός ὥστε νὰ ἀναγκάζεται νὰ πουλήσει τὸν ἑαυτό του. Αὐτὸ προϋποθέτει περιορισμὸ τῶν ἀγαθῶν καί τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἰσχυρῶν καί μετριασμὸ τῆς φιλαργυρίας καί τῶν σφοδρῶν ἐπιθυμιῶν τῶν χαμηλότερων τάξεων» (Ζάν-Ζάκ Ρουσσώ, *Τὸ Κοινωνικὸ Συμβόλαιον*, Πόλις, Ἀθήνα, 2004, σελ. 106-107). Πρβλ. Πλ. Νομ. 744ε καί Ἀριστ. Πολ. 1266b 5-7.

³⁰ Βλ. σχετικὰ Carina Fourie καί Annette Rid (ἐπιμ.), *What is Enough? Sufficiency, Justice, and Health*, Oxford University Press, New York, 2017.